

KVÉKEREK AZ EMANCIPÁCIÓS TÖREKVÉSEK CSOMÓPONTJÁBAN

KERTAI-SZABÓ ILDIKÓ DR., egyetemi docens, teológus
Wesley János Lelkészképző Főiskola
E-mail: szildi58@gmail.com

DOI 10.23716/TT0.24.2020.14

Absztrakt

A 19. századi amerikai polgárjogi mozgalmakban (abolícionizmus, szavazati jog) a meghatározó személyiségek vallás háttérét vizsgálva számos olyan személyt találunk, akik gyakorolt vallásukban, családi, rokoni háttérükben kvéker gyökerűek. Tanulmányomban azt a kérdést vizsgálom, hogy ez a 17. század végén született vallási mozgalom milyen ismérvekkel rendelkezik, amelyek oly módon hatottak, hogy a 19. századra tagjaikon keresztül társadalomformáló erővé válhattak.

Kulcsszavak: kvéker, abolícionizmus, szavazati jog

A kvéker mozgalomra a történészek könnyen tekintenek úgy, mint az egyháztörténelem egy marginális jelenségére. Nehéz őket besorolni a protestáns felekezetek közé, mivel számos jellegzetességükben megegyeznek, számos másban különböznek is tőlük. A magukat kvékernek vallók ma szerte a világon alig vannak négyszáz ezren, mégis közösségük létszámukat meghaladó hatást ért el a történelem során. A társadalomban elfoglalt helyük és iskolai végzettségük révén fontos szerepet játszottak a civil társadalom kialakulásában az Atlanti-óceán mindkét partján.¹

A történetüket kutató óhatatlanul felteszi a kérdést, milyen okokkal magyarázható társadalmi hatásuk. Számos szempontot lehet itt felsorolni. Messze a huszonegyedik század előtt felfedezték — természetesen a történelemben nem egyedül álló módon — a meditatív csend és a kollektív bölcsesség erejét. Összejöveleik központjában nem a prédikáció állt, hanem az Isten jelenlétére, kinyilatkoztatására váró közös hallgatás. Ezeken a találkozásokon mindenki megszólalhatott, aki úgy érezte Istentől kapott üzenete van. Arra is gondosan ügyeltek, hogy mindenki megszólalhasson. Aki egyszer megszólalt az csak akkor kapott újra szót, ha már mindenki megszólalt. A mai

¹ DANDELION 2008. 1–7.

gondolkodók egy része társadalmi és globális problémáink megoldásaként, közös útkeresésként, ehhez hasonló iránynt javasol. Korunk összetett kihívásaira adható válaszként egyre többen fordulnak kutatási, publicisztikai témaként is a kollektív bölcsesség — kollektív intelligencia gondolata felé.² A kvékerek mindezt egy protestáns kegyességi mozgalom keretén belül gyakorolták az 1650-es évek második felétől kezdve.

Már a 17. század végén megtaláljuk őket Észak-Amerikában. Az ottani gazdasági és társadalmi változások között mintegy ellenkultúrát alkotva közösségeik egyben gazdasági társulások is voltak, megteremtve a szövetkezeti működésnek azt az alapelvét, amelynek meghatározó eleme a közös döntés és a közös felelősség vállalás. Azok a társulások, amelyeket ma szövetkezetként ismerünk jobbra a 19. században jöttek létre, kis tőkeerővel rendelkező csoportokhoz tartozó személyek tömörülésével, az önszerveződés, a kölcsönösség és a kooperáció elve alapján. *”A tagjai között érdekközösség alakul ki egy közös cél (termelés, értékesítés, beszerzés, munkaszervezés stb.) iránt, melynek megvalósítása érdekében szervezeten lépnek fel a piacon.”*³ A kvéker közösségek már egy évszázaddal korábban ezen az elven működtek.⁴

Természetesen nem elhanyagolható eleme közösségeik, gondolkodásmódjuk fejlődésének az észak-amerikai társadalmi fejlődés, annak változásaival, kihívásaival együtt.

Jelen tanulmányomban — az előző szempontokhoz való utalás szerű kapcsolódás mellett — a Barátok Társaságának egy harmadik jellegzetességét emelem ki, nevezetesen, hogy vallották a nemek és minden emberi faj egyenlőségét, és hangot adok annak a feltételezésemnek, hogy ez a korát megelőző látásuk is hozzájárult ahhoz, hogy a 19. századi észak-amerikai emancipációs mozgalmakban feltűnően nagy számban találunk kvéker származású nőket. Vizsgálódásomban kísérletet teszek annak felvázolására, milyen átalakulásokon keresztül vezetett az út a kvéker nők számára a missziói munkától a civil társadalomban való aktív részvételig.

Már a kvékerizmus korai történetében számos nagy hatású nő található. Elsiebeth Hooten és Margaret Fell neve áll a kezdeteknél,⁵ de a későbbiekben

² The Power of Collective Wisdom címmel megjelent könyv a lengyel Nautilus díj nyertese. Olyan vezetőknak, csoportoknak, közösségeknek és hálózatoknak szól, amelyek arra törekcsenek, hogy növeljék képességeiket, kreatív gondolkodásukat erejét a társadalmi változások érdekében. BRISKIN 2009.

³ MESZAROS, MONOSTORI ÉVA: *Szövetkezetek története* http://www.szabadmuevelodes.hu/anyagok/szob/szov_tort.pdf [2020.május 30.]

⁴ Az ide vonatkozó kutatások a közösség találkozóinak jegyzőkönyvét veszik alapul, melyek a 1920-as 30-as években kerültek feldolgozásra. A kapcsolódó publikációk utalásai megtalálhatóak: SYDNEY 1963. 87.

⁵ Elizabeth Hooton nagy hatást gyakorolt a vallási kérdésekre választ kereső, a kvéker mozgalmat életre hívó John Foxra, Margaret Fell pedig – aki később Fox felesége lett – műveltségével és társadalmi helyzetével segítette a kvéker mozgalom megszilárdulását. Erről többet: MOORE 2000.

is számos nem a hagyományos értelemben vett lelkész inkább prédikátor, még inkább prófétanő jelenléte határozta meg a kvéker mozgalom történetét.⁶

A Barátok Társasága teológiai és szociológiai szempontból lenyűgöző, radikális mozgalomként született a rövid életű brit köztársaság alatt, majd történetük során alkalmazkodott az újabb társadalmi körülményekhez és ez szükségszerűen alakította teológiai felismeréseiket és társadalmuk kérdéseire adott válaszukat is.⁷

A mozgalom egy „feje tetejére állt” világban bontakozott ki az 1640-es 50-es évek Angliájában. Abban a korban, amikor az anglikán reformációt félutasnak tartó puritánok egy rövid időre ellenőrzésük alá vonták a vallási és politikai hatalmat. Egy olyan korban, amikor a politikai és teológiai kérdések mélyen összefüggtek. Társadalmi kérdések a teológia nyelvén fogalmazódtak meg és teológiai megállapításoknak, nézetkülönbségeknek lett sokszor nagyon véres politikai következménye. Akkor, amikor az anglikán egyház — és az anglikán egyház fejeként is uralkodó király, I. Károly — hegemoniájának megdöntése olyan energiákat szabadított fel, amely ellenőrizhetetlen társadalmi és teológiai folyamatokat indított útjára.⁸ Számos, mára jobbára elfelejtett vallási mozgalom indult útjára ekkor. Legtöbbjük egy karizmatikus személyiségű alapító nevéhez kötődik. A kvékerek társaságának létrejötténél George FOX (1624–1691) nevét találjuk, ugyanakkor a mozgalom nem születhetett volna meg, s nem terjedhetett volna el, ha emberek széles tömegében nincs igény arra a fajta vallási életre, amit FOX hirdetett. A történetüket összefoglaló Thomas D. HAMM megállapítása szerint tanításukban semmi olyan nincs, amit valaki más már ne hirdetett volna, csak az a sajátos mód, ahogy összerakták, az volt különleges.

Mit hirdettek a kvékerek? A feyverhasználat és minden erőszakos cselekvés megtagadását. Mindez Cromwell uralmának árnyékában vagy annak közvetlen következményeként. Minden ember — férfi és nő, gazdag és szegény egyenlőségét. Ez különösen fontos lesz történetük során később

⁶ A nők megjelenése a nyilvános térben, mint a véleményét önállóan artikuláló személy nem egy esetben mély felháborodást keltett. Massachusetts kormánya úgy büntette meg Elisabeth Hootent prédikálásáért, hogy egy másik társával együtt börtönbe vették, éhezették, többször csomózott ostorral megverték és kalodába zárták, majd több városon átvonszolja a pusztába vitték őket és ott hagyták. Csak úgy maradtak életben, hogy a hóban található farkas nyomokat követték egy település felé. MARCELLE Martin: *Elizabeth Hooton: A Mother of Quakerism*. <https://www.friendsjournal.org/2006102/> [2020. 04.12.]

Ugyanez a szélsőségségre való hajlam jellemző volt a korai kvékerekre is. Az Újvilágba érkezők közül néhányan szent elhivatottságuk tudatában minden megszokott normát felforgattak. Volt, aki zsákruhában járt és zsírral kente be az arcát, mások a piacon, sőt a templomban meztelenül jelentek meg. Hamarosan néhány kolónia kvéker ellenes törvényt léptetett életbe.

⁷ DANDELION 2008. 1–7.

⁸ HAMM, 2003. 13–14.

Amerikában, a 18. században a bennszülöttekhez és a 19.-ben az afroamerikaiakhoz való viszonyukban. Meglátásuk szerint minden emberben ott van a „Fény magva” — Krisztus magva. A hívő emberben a Szent lélek lakozása valóságos, így a közösségen belül mindenkinek lehet üzenete, kijelentése. Nem volt világosan megfogalmazott hitvallásuk, számukra a hit a mindennapi próbatételekben való helytállásban mutatkozott meg. Liturgiájuk gyakorlatilag nem létezett, összejöttek és hallgattak, és ha valaki úgy érezte, hogy Istentől való üzenete van, azt közreadta. Ebben a meditatív, közös csendben sokszor az Isten jelenlétnek olyan tapasztalatát élték meg, amitől remegtek. Innen ered az elnevezésük, kvéker/ remegő. Ők magukat a Fény gyermekeinek, vagy a Barátok Társaságának nevezték. [Religious Society of Friends] Kezdetben igen jelentős missziós tevékenységet folytattak, már a 17. század vége felé eljutnak Magyarország területére is.⁹

Ahogy számos más vallási kisebbség tagja, úgy a kvékerek is az angol restauráció korának és az európai üldözések elől az Újvilágba menekültek. Itt számos esetben a puritánok üldözéseivel kellett szembe nézniük. A szentek tökéletességének doktrínája feldühítette azokat, akik az emberiség bűnös természetére helyezték a hangsúlyt, és a kvékerek azon állítása, mely szerint a szentek (tudniillik a közösség megvilágosodásban részesült tagjai) ugyanúgy „mint Krisztus”, Isten gyermekei, végképp istenkáromlásnak tűnt.¹⁰ A helyzet konszolidációjának egyik fontos állomása volt, amikor William Penn (1644–1718), egy brit tengernagy kvéker vallású fia királyi alapítólevéllel területet szerzett a gyarmatokon. Ő alapította meg Philadelpiát [jelentése: testvéri szeretet], és nevét, illetve apja nevét őrzi Pennsylvánia állama.

Miközben a történészek úgy látják, hogy a 17. századtól kezdve a nők alkották a legtöbb keresztény felekezet tagságának jelentős hányadát, eközben saját hangjuk alig volt hallható, csendesen ültek a padban és leginkább áttételesen, apáikon és férjeiken vagy más férfiakon keresztül szólaltak meg. Ha mégis hallhatóvá váltak, akkor is más férfiak hangját erősítették fel. Bár az európai gyökerű puritán vallásosság az önálló Szentírás olvasás szorgalmazásával az elhivatott nők számára megnyitotta az utat egy önállóbb hang érvényesítésére, mégis sokáig ez az alig hallatszó tónus egyet jelentett magával a tévelygéssel, az adott felekezet meghatározó tanításától való eltéréssel. Ennek sajtósága bizonyítéka, hogy amikor domináns férfi vezetők

⁹ MACZELKA 2011. 311–327.

¹⁰ DANDELION 2008. 19–21.

hitelvi kérdésekben más férfiak eltérő véleményével találkoztak, akkor az más vélemény könnyen megkapta a nőies tévelygés jelzőt.¹¹

Glenna MATTHEWS meggyőző tanulmányában azt állítja, hogy az amerikai polgárháború előtti időkhöz a kvéker közösségeken kívül a nők számára gyakorlatilag nem volt tér a társadalmi nyilvánosságban. Helyük otthon volt, a családban. Kritikus kérdéseiket, gondolataikat legfeljebb naplók, vagy magánlevelezésük sorai őrizték.¹² Csak a legbátrabbak próbálkoztak azzal, hogy — a személyiség legmélyén megfogalmazódó, vagy csupán szűk körű magánbeszélgetésekben elhangzó — véleményüknek tágabb közösségük nyilvánossága előtt is hangot adjanak. Sorsuk nem egyszer a kirekesztés, elűzés lett.

MATHEWS a 17. századtól kezdve vizsgálja a különböző hagyományokban a nők nyilvános szerepvállalását. Figyelme elsősorban két olyan csoportra irányult, akiknek öröksége később megjelenik a fehér és fekete amerikai nők civil mozgalmaiban, társadalmi szerepvállalásában: Ezek a puritánok és a kvékerek. A társadalmi nyilvánosság előtti megszólalás olyannyira nőietlen magatartásnak számított, hogy 1830-ban Nathaniel HAWTORNE „A skarlát betű” című világhírű regény írója, elítélte a kortárs női szerzőket a miatt, hogy írásaikkal a nyilvánosság elé léptek és mintegy „megmutatták” magukat.¹³ Ebben a társadalmi közegben figyelemre méltó a kvéker nők nagyobb önállósága, saját felekezetükön belüli meghatározóbb szerepük.

A nők megszólalhattak a kvékerek gyűlésein, sőt prédikátorként széles körben utazhattak, néha más nők társaságában, néha férfiakkal Útjuk során szembe kellett nézniük nehézségekkel, üldöztetésekkel. Annymira fontos volt ez a tevékenység a barátok szemében, hogy pénzt gyűjtöttek mind a férfi mind a női utazók számára.¹⁴

Az utazó női kvéker prédikátorok képezték az első nyilvánosság felé forduló női csoportot az államokban, kivéve bizonyos törzseket, pld. az irokézeket és a cserokézeket, amelyekben a nőknek meghatározó szerepe volt.

¹¹ WESTERKAMP 2007. In: BREKUS 2007. Bár Westerkamp tanulmánya a puritán Anne Hutchinson munkásságát és elítélését követi nyomon kitűnő látélet nyújt arról, hogy a 18. századi Észak-Amerikában hogyan artikulálódott a nőkről szóló beszéd.

¹² Janet M. LINDMAN a tizenharmadik század végén és a tizenkilencedik század elején élt három különböző protestáns (baptista, kvéker és epizkopális) felekezethez tartozó nő naplói és levelezéseit feldolgozva mutatja be, hogy a protestantizmus hogyan befolyásolta a személyes identitás formálódását. Milyen módon segítette egy, a férfiktól, és akár a saját felekezetük gondolkodásmódjától is eltérő énkép kialakulását. Felvázolja ennek az önállóbb személyiség megszületésének kulturális és gazdasági feltételeit. LINDMAN 2007. In: BREKUS 2007. 142–160.

¹³ MATHEWS 1992. 3–11.

¹⁴ MATHEWS 1992. 19.

Természetesen a kvéker nők nagyobb szabadság foka, még ha jelentősen eltér is a kor szokásrendszerétől, más oldalról belesimul abba. Míg a nők a közösségen belül szabadságot élveztek; a házasságukban a korra jellemző asszimmetria uralkodott, mivel a kvékereknek a puritánokhoz hasonlóan kifejezett elvárásuk volt kegyes és egységes családok létrejötte, ahol a nemi szerepek eleve leosztottnak számítottak. Ezzel szemben, bár a közösség pénzügyeit férfiak intézték, a vezető testületekben részt vehettek nők is. Ugyan külön voltak női és férfifitalálkozók is, de doktrínális és üzleti ügyekbe a nők is beleszólhattak.

Joan Jensen a 18. században az Újvilágban élt kvéker közösségekről, azok változásairól szóló írásában azt állítja, hogy a patriarchális jogi korlátozások ellenére a vaj és a tojás mint „nemi alapú árucikk” előállítására megalapozta azt a házon kívüli tevékenységet, amelynek révén a nők nagyobb pénzügyi önállósághoz juthattak a házasságukon belül.¹⁵

A 18. századi prosperitása meglazította a családi kötelekeket – ezen belül az anyagi kiszolgáltatottságot, egymásra utaltságot, és ez egyre több nő számára tette lehetővé, hogy döntéseket hozzon a saját életét illetően. Dönthetett arról, hogy kihez megy férjhez és egyáltalán férjhez megy-e. Ezen kívül adatok utalnak arra, hogy a házasság egyre barátságosabb intézménnyé vált. Mindkét változás: az anyagi függetlenség lehetőségének megteremtődése, és az emberi kapcsolatok ethoszának megváltozása is feltétele volt a nők számára a nagyobb társadalmi nyilvánosságban való részvétel megszületésének.

Ezen kívül a 18. században az amerikai kvékerek fokozott figyelmet fordítottak saját iskolák létesítésére. Míg a 17. század végén úgy látták, hogy egy gyermeknek elég arra a kérdésre: „A Világosság elegendő-e a megmentéshez?”— igennel válaszolnia, (és itt értsd az Istentől kapott lelki világosságot), addig a 18. század végére saját felekezeti iskolákat hoztak létre, ahol a hitbeli ismeretek mellett a praktikus gyakorlati ismeretek elsajátítására helyezték a hangsúlyt, majd fokozatosan a korszerű ismeretek is helyet kaptak. És bár fegyelmi technikák és a tantervek a vallásos élethez igazodtak, de fontossá vált egy olyan magatartás ápolása is, amely a „kedvességet és jótékonyági cselekményeket sürget a másik felé”. Az egy belső ethosz megszületésének és a mások szükséglete felé fordulás szükségességét egyaránt hangsúlyozta. A fiatalok „örzött oktatása” eltolta a kapcsolatot a közösségen kívüli világgal mindaddig, amíg a közösség értékeihez, szokásrendszeréhez való igazodás nem volt biztosított.

¹⁵ MATTHEWS 1992. 33.

A kvéker iskolarendszer létrejötte nem volt független a Nagy Ébredés néven ismert lelki mozgalom hatásától, aminek következtében más felekezetek is saját iskolákat hoztak létre. Ugyanakkor számottevő annak a felismerésnek a hatása is, amely során a kvékerek közösségek belátták, hogy szervezeteik létszámának gyarapodását, de legalábbis megtartását leginkább gyermekeiken keresztül tudják biztosítani. A fiúk és lányok oktatására egyaránt hangsúlyt fektettek.

Legalább ugyanolyan fontos volt a belső változáshoz az 1747-es londoni találkozói felismerése, és a születési jog tagsági koncepciójának a kialakítása. A londoni találkozón elhangzott a figyelmeztetés, hogy "az erény nem jár együtt az utódlással, sem jámborság az örökléssel" és csak a szülők állandó gondozása biztosíthatja azt, mégis azok, akik örökletes jogot jelentettek be a Baráti Társaságba megváltoztatták az egyházat azáltal, hogy biztosították a generációk folytonosságát. Mivel a kvéker közösségek számos esetben gazdasági társulások is voltak, így a havi, negyedéves, éves találkozók alkalmasak voltak arra is, hogy valós lelki/szellemi táplálékot is szolgáltatassanak az üzleti megbeszélésekhez.¹⁶

A kvéker iskolarendszer érdemét tükrözi, hogy ebből a közösségből került ki Maria MITCHELL¹⁷ és Elizabeth BLACKWELL¹⁸, akik nőként elsőként hódítottak meg, addig csak férfiak által uralt tudományterületeket.

A 18 század végére a Barátok Társaságának egy része nagyobb mértékben mint valaha, aktívvá vált a nyilvánosság javát szolgáló projektekben és csoportokban. Ez nagy mértékben összefüggött a rabszolgatartás kérdésének kieleveződésével.

Már 1754-ben a kvékerek Baráti Társasága philadelphiai éves találkozóján elhangzott: „*Nem áll összhangban a kereszténységgel és az igazságsóssággal,*

¹⁶ SYDNEY 1963. 87-112. A tanulmány a kvékerek iskoláztatással kapcsolatos gondolataik és elképzeléseik a fejlődését mutatja be.

¹⁷ A matematikai és csillagászati érdeklődésű Maria MITCHELL 1836-ban könyvtárosként dolgozott szülővárosa híres kulturális központjában, az Atheneumban, ahol napjai jelentős részét asztronómiai témájú könyvek tanulmányozásával töltötte. Eközben segített apjának a csillagászati megfigyelések végzésében és azoknak a földrajzi számításoknak az elvégzésében, amellyel az Egyesült Államok partjait térképezték fel. Ennek a munkának a során 1847. október 1-jén éjjel Maria MITCHELL felfedezte az 1847 VI. üstökösöt (modern megnevezés C / 1847 T1). Az üstökös később „Miss Mitchell üstökös” néven vált ismertté. A fiatal lány egy csapásra valódi hírességgé vált. VIII. Krisztián dán király felfedezéséért egy kitüntetéssel jutalmazta őt 1848-ban. A következő évben az Amerikai Művészeti és Tudományos Akadémia első női tagjává választották, ezzel Maria MITCHELL vált a világtörténelem első hivatásos női csillagászává. WAYNE – BANNER 2015. I. kötet 126–127.

¹⁸ Elisabeth BLACKWELL az első nő, aki az Egyesült Államokban orvosi diplomát kapott, és az első nő, aki az Egyesült Királyság orvosregisztrében szerepel. Bristolban született, a család később az Egyesült Államokba emigrált. Elizabeth orvos szeretett volna lenni, jelentkezését 29 egyetem utasította vissza, míg végül a Geneva College befogadta. Később a School of Medicine for Women egyik alapítója lett. WAYNE – BANNER 2015. I. kötet 23–25.

hogy könnyen és bőségben éljünk, azoknak a nyomorúsága árán, akikkel szemben jogot kaptunk az erőszakra és kegyetlenségre.” Az 1770-es évekre az Észak-Amerikában tartott kvéker éves találkozók egyetértettek azzal a kijelentéssel, hogy a rabszolgáknak természetes joguk van szabadságra, és senki nem tekintheti a másik embert tulajdonának. A rabszolgatartás kérdése a kvéker közösségek számára egyre inkább megtestesítette a „nemzeti romlottságát” eszméjét. Az egyik oldalon olyan emberek éltek az államokban, akik a rabszolgatartást helyesnek, sőt Istentől elrendeltnak tartották, a másik oldalon olyanok, akik tagadták az intézmény bármiféle legitimitását. Sokan álltak középen, ők fenntartással kezelték a rabszolgaság intézményét, de elfogadták annak létét, mint földi törvényt és a nemzeti közmegegyezés részét. A „munkából menekülők” bujtatása, befogadása (ez volt a szökött rabszolgák eufemisztikus megnevezése) mind az Egyesült Államok alkotmányának, mind pedig a szövetségi törvénynek a megsértését jelentette. Nem csak illegális volt, de felforgató is, sőt akár hazaárulásnak is tekinthető.

A 18. és 19. századi kvékerek tisztában voltak azzal, hogy elődeik egykor (sőt olykor déli kortársaik is) rabszolgákat tartottak. Számukra nem volt elegendő pusztán a rabszolgatartás bűnének tisztázása a Baráti Társaságokban, célul tűzték ki a felszabadult emberek és gyermekeik oktatását is. Így például John PARRISH, philadelphiai kvéker 1807-es végrendeletében vagyónát egy olyan intézményre hagyta, amelyet *„az afrikai és leszármazottaik vehetnek igénybe ...”* *„mint jutalmat azokért az előnyeikért, amelyeket tőlük munkám során kaptam ...”* Egy másik, egykori kvéker rabszolga tulajdonos, Richard HUMPHRIES, hasonló hagyatékkal alapozta meg a mai Cheyney Egyetemet.¹⁹

Ugyanakkor az abolícionizmus kérdése — az abban való aktív részvétel — megosztotta a kvéker közösséget.

Ha a 19. században élő és tevékenykedő kvéker nőket kutatjuk újra és újra találkozunk azzal a kifejezéssel, hogy hicksite-i nők. Elias HICK csatlakozott ahhoz a kvéker csoporthoz, akik már 1776-tól kezdték felszabadítani a rabszolgáikat és 1799-re mindegyikkel megtették, aki Westbury területén élt. (Csak 1863-ban lépett életbe a rabszolgaságot végleg eltörlő rendelet). 1811-ben Hick kiadott egy írást a rabszolgatartás okairól és gazdasági bojkottot hirdetett olyan áruk vásárlása ellen, amiket rabszolgák munkájával állítottak elő. Iskolákat alapított a felszabadított rabszolgák gyerekeinek. Követelte a kvéker mozgalmon belül az eredeti alapokhoz való visszatérést. A 19. században a kvékerizmus mint egységes közösség megszűnt. Részint az ébredési mozgalmak hatására megindult a belső vita arról, hogy a kvéker

¹⁹ https://web.tricolib.brynmawr.edu/speccoll/quakersandslavery/commentary/organizations/underground_railroad.php [2019.08.15.]

mozgalom „az egyetlen igaz egyház” vagy az egyetemes kereszténység része. Még Elias HICK iránya az eredeti kvéker elvekhez akart visszatérni, addig az ortodoxok nagyobb mértékben hangsúlyozták a Szentírás szerepét, akár a belső világossággal való egyenlőségét is. Szociológiai szempontból az ortodoxok általában a kvéker találkozók városi elitjéhez tartoztak, és közelebb éltek a nagyvárosok más evangéliumi csoportjaihoz. HICK követői gyakran vidéken éltek, inkább a fegyelemre, mint a doktrínára hivatkoztak. Ide tartoztak azok is, akik foglalkoztak a francia forradalom radikális politikájával, és akik kapcsolatba léptek a kor más prófétái mozgalmaival. Mindkét oldal a saját hagyománya szempontjából innovatív volt, és számos esetben a családi hovatartozás döntötte el, hogy ki melyik társasághoz tartozott.²⁰ Azok a nők, akik nevét a 19. századi abolícionista és női választójogi küzdelemből ismerünk, mint kvékereket, döntően a hicksite féle irányból jönnek. Nem egy közülük részt vett a „földalatti vasút” Underground Railroad munkájában is.

A kvékerek mozgalmuk indulásakor számos esetben hitük miatt börtönbe kerültek: nem fizették az anglikán egyháznak a tizedet, megtagadták az esküt, és nem voltak hajlandóak fegyvert viselni. A tizenhetedik századi Angliában kvékerek ezrei ültek börtönben – egyes esetekben akár évekig –, amikor a bírság megfizetésével vagy esküt téve könnyen megszerezhetnék volna szabadságukat. Az erőszakmentes polgári engedetlenség gyökerei korábbiak Martin Luther KING 1950-es és Henry David THOREA 1840-es évekbeli mozgalmánál, az 1650-es évekig nyúlnak. Az ellenállásnak ez a fajtája része volt a kvékerek élet gyakorlatának.

A rabszolgatartás kérdése egyre nagyobb társadalmi, politikai kérdéssé vált, nem egyszer harcias retorikát és tetteket öltve. Úgy tűnt nem lehet egyszerre pacifistának lenni — ami a kvéker mozgalom alapvető eleme volt — és a rabszolgatartás ellen is fellépni.²¹

1961-ben jelent meg Larry GARA történész könyve: „A földalatti vasút legendája” címmel. A földalatti vasutat nem biztonságos házakként és alagutakként kell elképzelnünk, hanem emberek támogató hálózataként. Gara állítása szerint a földalatti vasút története, ahogy azt a 20. század közepén elmondták, szinte kizárólag a fehérek, különösen a kvékerek által a szabadságkeresőknek nyújtott segítségre összpontosított, és figyelmen kívül hagyta az önmagukat felszabadító afroamerikaiak jelentőségét. Nem mellesleg Gara egy kvéker gyökerű történész volt, aki munkájával tisztázni akarta közössége valós szerepét a rabszolgaság elleni küzdelemben, úgy, hogy

²⁰ DANDELION 2008. 27–32.

²¹ Rövid betekintést nyújt a kor küzdelmeinek vérességébe: <http://iroklub.napvilag.net/iras/49960> [2019.12.12.]

közben visszaadja azok bátorságának és tetterejének példáját, akik elszöktek rabszolgatartóiktól, üldözést és a kegyetlen megtorlást is vállalva.²²

A földalatti vasút [*Underground Railroad*] azoknak a menekülő útvonalaknak az összessége, amelyeken az afroamerikai emberek a déli államokból északra, illetve Kanadába szöktek. A rabszolgaság ellen tenni akaró szabad afroamerikai és fehér emberek hálózatából állt, akik segítséget nyújtottak a menekülő rabszolgáknak. Működésének pontos kezdete nem ismert, de a 18. század végétől az amerikai polgárháborúig működött. Nem tudjuk biztosan, hogy ebben a hálózatban hány kvéker ember vett tevőlegesen részt, de arról beszámolókat olvashatunk, hogy támogatási hálózatokat hoztak létre, amelynek révén jelentős számú szökött rabszolga lépett át a kvéker alapítású szabad Pennsylvániába. Az afroamerikai és a kvéker lakosok számaránya máig összefüggést mutat Pennsylvania állam különböző területein. Az aktív segítőkön kívül voltak olyanok, akik a „ne kérdezz és ne mondd el” elvet vallották. Nem árulták el, de aktívan nem is támogatták a szökevényeket. És voltak olyanok is, akik békés beszélgetéssel feltartották a szökött rabszolgák után kutatókat. A szökött rabszolgák felkutatása jól fizető állás volt abban az időben. Ha valakit megtaláltak, vagy megölték, vagy levágták a fülét és visszavitték, esetleg újra eladták valamelyik déli rabszolgapiacon.

Történetileg nem igazolható, hogy a földalatti vasutat kvékerek alapították és az ő házaik mentén alakultak volna a főbb állomások, ahol egy éjszakára, vagy hosszabb időre megállhattak a menekülők, esetleg végleges befogadást is nyertek. Bármit is tettek a kvékerek a rabszolgaság elleni mozgalom és a földalatti vasút érdekében, nem egyedül tették meg. A rabszolgák voltak, akik útnak indultak, mérhetetlen kockázatot vállalva.²³

A 19. század elejére a kvéker mozgalom jelentősen marginalizálódott. A Második Nagy Ébredés létszámban felduzzasztotta és aktivizálta az egyébként is jelentős létszámmal rendelkező más felekezeteket. A történészek számos okát sorolják fel annak, hogy a polgárjogi mozgalmak és benne a nők jogi megítélése, a választójog, a képzéshez való jog, a társadalmi nyilvánosságban való jelen lét joga megszülethetett. Ilyen ok a 19. századra is jellemző nagy létszámú bevándorlás, amely tovább rontotta a nemek arányát az államokban. Ott ahol kevesebb a férfi mint a nő, nagyobb jelentőséget kapnak a nőkkel

²² GARA 1996.

²³ Colson WHITEHEAD kortárs afroamerikai író regényének középpontjában egy fiatal rabszolgalány államokon átívelő menekülése áll. A National Book- és Pulitzer-díjas könyv időutazás az Underground Railroad világába. Az 1800-as évek Amerikájába repíti az olvasót, ahol rabszolgatartók és abolitionisták feszülnek egymásnak, s ahol a szökött rabszolgák és segítők büntetése kihalál. WHITEHEAD 2017.

kapcsolatos kérdések. A gazdasági prosperitás, az iparosodással összefüggő nagyvárosok léte, amely szükségessé tette a női munkaerő tömeges használatát, megszülte a nagy létszámú női csoportok együttesét. Ezekben könnyebb volt felismerni azokat az általános jogtalanságokat, amelyek minden nőt sújtottak, könnyebb volt a közös hang, a közös érdekképviselet megtalálása. A rabszolgatartás kérdése gyújtóponttá vált az amerikai társadalomban. Nem állítom tehát, hogy a kvékeres eszmeisége lehetett a 19. századi amerikai polgárjogi mozgalmak egyetlen kiindulópontja, de a kvéker nők jelenlétének nagyobb aránya mégis arra enged következtetni, hogy ezeknek az asszonyoknak a neveltetésük miatt már generációkon átívelően nagyobb eszköztáruk volt gondolataik megfogalmazására, nagyobb gyakorlatuk a nyilvános szerepvállalásra, nagyobb érzékenységük a társadalmi kérdésekre, jogtalanságokra.

Emellett a hicksite-i nők önállóbbak voltak, mint más kvéker nők, és nem kérték a közösség jóváhagyását, miután döntöttek cselekvésük irányáról.

1833-ban a kvéker Prudence CRANDALL megengedte, hogy egy fekete lány részt vegyen Canterbury női bentlakásos iskolájában. Amikor más lányok szülei azzal fenyegettek, hogy visszavonják lányaikat, CRANDALL bezárta az iskolát, de két hónappal később újból megnyitotta 20 fekete lánnyal. CRANDALL-t letartóztatták és elítélték, de később szabadon engedték, majd becsukta az iskolát, miután a csőceslék megtámadta.²⁴ Sarah Mapps DOUGLASS afro-amerikai oktató, abolitista, író és közönséges előadó volt. Írott leveleire festett képei lehetnek az első példák egy afro-amerikai nő által aláírt festményekre. Az általa szervezett könyvtár volt az első szociális könyvtár, amely kifejezetten az afro-amerikai nők számára készült. Az általa irányított Női Irodalmi Szövetség ösztönözte az önfejlesztést mind az írástudók, mind az írástudatlanok, mind a szabadok és a rabszolgák oktatása révén. DOUGLASS és az Egyesület női tagjai úgy gondolták, hogy az „intellektuális hatalom ápolása” az, amely lehetővé teszi a fehérek emberek azon vélekedésének visszazortását mely szerint a feketék szellemileg alsóbbrendűek.²⁵

1833-ban a philadelphiai férfiak megalapították az amerikai rabszolgaság elleni társaságot. Négy nappal később a kvéker Lucretia MOTT és más nők létrehozták a Female American AntiSlavery Society-t. Társaságukat megnyitották a kvékeres és más felekezetűek, továbbá a fehérek mellett az afroamerikai nők számára is. Női társaságok jöttek létre az északi államokban,

²⁴ WAYNE-BANNER 2015. I. kötet: 54.151.

²⁵ file:///C:/Users/36703/Downloads/25504-Article%20Text-25343-1-10-20121204.pdf[219.11.10.]

és a nők elkezdtek gyakorolni szervezési képességeiket, miközben szembeszálltak a déli országrész sajátos intézmény rendszerével.

Két évvel később, dél-karolinai nők, Sarah és Angelina GRIMKÉ csatlakoztak a Philadelphiai nők rabszolgaság elleni társasághoz, és elősegítették annak céljait. Annak ellenére, hogy tagsággal rendelkeznek az ortodox kvéker szekcióban, ahol vének kritizálták őket nyilvános tevékenységeik miatt, a Grimké nők kiemelkedő szerepet vállaltak az abolicionista mozgalomban. Az amerikai rabszolgaság elleni társaság Angelina röpiratát tette közzé, amelyben felszólította déli nővéreit, hogy vessenek véget a rabszolgaságnak. A GRIMKÉ nők rabszolgatartó családban születtek, így első kézből származó tapasztalataik hitelessé tették őket és tekintélyt kölcsönöztek a számukra az északi aktivisták körében. Előadásokat tartottak más nőknek, majd hírnevük növekedésével férfiaknak is. A nyilvános beszédben való részvételük 1838-ban befejeződött, de addigra ösztönöztek egy másik fiatal kvéker nőt, Abby KELLEY-t, hogy folytassa munkájukat.

A nők rabszolgaság elleni tevékenysége vitát váltott ki az amerikai társadalomban a nők szerepéről. A nőekkel kapcsolatos vita viszont egy nőjogi mozgalom kialakulásához vezetett. A kvéker Lucretia MOTT Elizabeth Cady STANTON-nal közösen 1848-ban a New York-i Seneca Fallsban szervezték meg az első nőjogi konferenciát. Mott mellett sok más kvéker nő is – köztük Susan B. Anthony – folytatta a csatát a női választójogért az egész 19. század során.

A polgárháború alatt sok kvéker nő tiszteletben tartotta erőszakmentességét. Például MOTT támogatta azokat fiatal kvéker embereket, akik lelkiismereti okokból tiltakoztak a fegyverviselés ellen. Más kvéker nők, mint például Cornelia HANCOCK és Amanda WAY, a háború alatt katonákról gondoskodtak a csatamezőkön és a városi kórházakban. A háború előrehaladtával Laura HAVILAND, az első Michigan-i rabszolgaság elleni társaság alapítója és a föld alatti vasút hatékony szervezője az egykori rabszolgák számára segélyszállítmányokat osztott szét. A segélyszervezetek mellett néhány kvéker nő átvitte az aktivizmusát a politikai szférába. Sokan folytatták ezt a munkát még akkor is, amikor világossá vált, hogy a nők nem fognak választójogot kapni a fekete férfiakkal együtt.²⁶

A sor folytatható. Az kvéker nők egy része vallási aktivitásukat polgárjogi aktivitássá változtatta át. Hatást gyakorolva és formálva közvetlen környezetüket, koruk történelmét. Jelentőségük mértékét akkor lehetne jobban felmérni, ha aktivitásukat összevetnénk más, az amerikai vallási életben

²⁶ WAYNE-BANNER 2015. I. kötet 151–153.

meghatározóbb közösségek nőtagjai polgárjogi aktivitásával. Így, első megközelítésre is meggyőző azonban a tény, hogy a *Women's Right in The United States* monografikus enciklopédiában milyen sokszor található meg egy-egy életrajz mellett a kvéker jelző.

Quakers at the intersection of emancipatory efforts

If we look at the religious background of the leading figures of the 19th century American political movements (abolitionism, voting rights), we can see that many of them are Quakers or come from Quaker families. In my paper, I am going to analyze the nature of this religious movement from the end of the 17th century and how it could form society via its members by the 19th century.

Keywords: Quakers, abolitionists, voting rights

Irodalom

BREKUS, Catherine A. (ed.): *The religious history of American women: reimagining the past*. The University of North Carolina Press, 2007.

BRISKIN, Alan et. al.: *The Power of Collective Wisdom*, Berrett-Koehler Publishers, 2009.

DANDELION, Ben Pink: *The Quakers. A Very Short Introduction*. Oxford University Press, Oxford, 2008.

HAMM, Thomas D.: *The Quakers in America*. Columbia University Press, 2003.

MATHEWS, Glenna: *The Rise of Public Women. Women's Power and Women's Place in the United States 1630–1970*, Oxford University Press, New York-Oxford, 1992. 7–9.

MOORE, Rosemary Anne: *The light in their consciences: the early Quakers in Britain, 1646–1666*. Pennsylvania State University Press, 2000.

SYDNEY V. James: *A People among Peoples*, Cambridge. Harvard University Press, 1963. 87–112.

WAYNE K. Tiffany; BANNER, Lois (eds.): *Women's right In The United States: a comprehensive encyclopedia of issues, events, an people*, ABC-CLIO, LLC. Santa Barbara, 2015. I. kötet